

DISSERTATIONIS ACADEMICÆ,
DE
SCRIPTIS ANTIQUORUM LINTEIS,
PARTEM PRIOREM,

CONS. AMPL. FACULT. PHILOS. IMP. UNIV. ABOËNS.

PRÆSIDE

Mag. FREDR. WILH. PIPPING,

Hist. Litt. Prof. P. O. & Biblioth. Ac. Præfecto,

PUBLICÆ DISQUISITIONI,

IN AUD. JURID. DIE XXVIII JUN. MDCCCXV,

horis a. m. consuetis,

PRO SUMMIS IN PHILOSOPHIA HONORIBUS,

PROPONIT

MATTHIAS KALM,

Stip. publ. Borea-Fenno,

ABOË, TYPIS FRENCKELLIANIS.

IN
S:AM IMP. M:TEM
MAGNÆ FIDEI VIRO,
AMPLISSIMO ET CONSULTISSIMO,
SUPREMI DICASTERII CONSILIARIO
ATQUE
JUDICI SATACUNDIÆ INFERIORIS TERRITORIALI,
D:no *ANDRÆÆ HENRICO FALCK*,
FAUTORI, EUERGETÆ PROPENSISSIMO,
SUMMA PIETATE COLENDO,

*Animi gratissimi, plurimis litterarum studia adjuvan-
tibus obstricti beneficiis, pignus qualecumque offerre stu-
dens, pagellas hasce sacras voluit, debuit*

NOMINIS AMPLISSIMI

---

cultor observantissimus
MATTHIAS KALM.

Canam illam antiquitatem, quæ, incunabula gentium condens, scientiam facile fugit vel omni mortalium memoria adjutam, repetentibus omnibus, quæ de litterarum origine circumferuntur, narrationibus, ita ut PLINIO dandum fere existimes, *æternum esse litterarum usum* (a), admirationem nemini jure movere, vel fidem rei haudquaquam derogare, posse videtur multa illa varietas rudisque asperitas materiæ, cui litteras olim mandatas tradunt, quicumque posteris memoriam hujus rei prodiderint, quin potius ingenii humani, contra ignorantia, agrestis feritatis & factorum iniquitatis cujusque gravitatem fortiter, nunquam deficiente, utut remisso interdum, studio, luctantis vim in indigesta omni monumentorum mole litterariorum, quæ exegisse fertur scribendi artis infantia, cordatus quisque agnoscat. Ut enim ipsam taceamus, quæ infantia cujusque rei propria est, perfectioris ignorantiam ignotique hinc derivandum neglectum, unde quoque effectum, ut rudis scribendi ars, aptiora non desiderans, quæ posterior tulit ætas, adminicula, minus vel proba vel idonea diu contenta esset materia, cui signa committeret sua; quantam sibi vindicent artes, vitæ necessitatibus comparandis inservientes,

A

par

a) *Naturalis Historiæ* Lib. VII. cap. LVI. sec. ed. e rec.

J. G. F. FRANZII, Lips. 1778. 8:o.

partem successus, cum litterarum cognitione studiisque earundem variis cognatas illas ad perfecti indolem aliquando provehentis, nemo ignorat, his etiam promoventibus quod contra debeant mechanicæ, feliciori scientiarum quamplurimarum cultu multis jam commodis auctæ confirmatæque, & multa illustratæ luce, simul vel minime negans. Qui igitur sperandum, remotissimæ a nostra memoria ætatis litteras investiganti cuidam alia earum occurrura monumenta, quam quæ rudis admodum servaverit materia, leniter mollientis plus minusve experts artis, saxa, lateres, metalla, ligna, ebur, folia, libri & cortices arborum, texta varia, coria, membranæ, scirpi, cæt.? — Hæc & alia quo se invicem exceperint ordine, quibus terrarum locis hunc in usum adhibita, quomodo ad eundem parata fuerint, quoque successu litterarum sic consultum fit studio, indagasse compertumque habere, neminem certe non delectaret & litterarum & vitæ cultum humanæ attento examinantem, historia per omnia sæcula duce, animo. Quod vivide admodum sentientibus nobis, omnibus in illo Historiæ Litterariæ loco latentibus rebus explicandis quamvis impares, haud infaustis hoc adorti videmur auspiciis opusculum, in usu linteï, litteris signati, antiquo explicando positum.

Ne vero quis putet, chartæ nostræ linteæ ad disjuncta longo nimis annorum intervallo a nostra ætate tempora relata nos velle originem, in limine adhuc dum versamur monendum est, multis antequam inventa sit, nobis jam notissima, ex linteis contritis conoquendoque maceratis chartam parandi ars, sæculis, obtinuisse morem in tela lintea litterarum elementa, quibus in scribendo vulgo utimur, depingendi, & quidem ita, ut non pauca tantum, imagines quasdam rerum, totas tabulæ a pictore mandatas, solum illustratura referrent verba, ut apud nos pingendi artis periti formas rerum, sensuum nostrorum haud fugientium captum, epigrammate vel scri.

scripto quodam argumento explicatas, reddunt, sed longiorem continerent orationis tantum seriem, scientiæ memoriæque hominum scripto quodam prodendam. In hujus generis scripta inquirere, ita ut quomodo parata consignarentur, quarum imprimis gentium moribus recepta quibusque maxime ulibus applicata fuerint, explicetur, est quod nobis jam sumimus.

§. 1.

Quemadmodum in omni antiquitatis memoria repetenda multum semper impeditenti multumque molestiarum affert penuria, qua premimur maxima, genuinæ cognitionis, ex ipsa priscorum morum antiqua explicatione una hauriendæ, eoque magis necessariæ, artes & instituta quævis communis vitæ usui olim inservientia perquirenti, quo sæpius hæc, ut natura rei ipsa fert, ab omni viam ratiocinii solitam persequentis iudicii arbitrio aliena sunt; ita in ratione quoque examinanda, qua linteis, ad litterarum notas excipiendas aptatis, cogitata ingesserint sua antiqui, ignotum navigamus æquor, eo magis timendum, quo certius est, cum cursum tenendi prudentia ipsam scopulorum evitandorum periisse notitiam. Paucissima enim, (quod quam maxime dolendum), nostro existant ævo & linteæ scripta, rem forma sua illustrantia, & monumenta alia, unde lini telam ad scribendi usum applicandi artis præcepta excitare daretur, & ne unus quidem scriptorum antiquorum viam quandam, disquisitioni subiecturis hanc artem posteris ineundam, verbulo quodam monstravit. Quod eodem ex fonte emanasse videtur, unde nostri sine dubio multa adhuc ejusdem generis mala nata querentur posteris, ex imprudenti scilicet illa levioris animi securitate, qua freti sperare videmur nos quoque, fore ut quæ quotidie intuemur frequentique usu notissima habemus, nullius unquam intelligentiam fugiant. — Quamvis autem sic duce careamus, cujus scientia tuti ad plenam rei, in qua contemplanda nunc versamur, cogni-

gnitionem penetrare valeamus, ne a vero tamen plane aberremus haud esse videtur ut vereamur, proprio Marte recentioribusque rei indagatoribus consentientibus, e perpenſa ejusdem natura & diligenti cum omnibus, conſideranda ſeſe ſimul offerentibus, comparatione, probabilem elicere ſtudentes, utcunque mancam, eorum notionem, quorum maxima in hoc antiquitatis litterariæ loco perquirendo ſeſe exſerit vis, generis ſcil. & præparationis telæ, cui committerentur litteræ, & modi hæſc deſcribendi.

Telæ igitur quod attinet genus, libris fundamentum olim præbens linteis ſic dictis, de eo diu non ambigamus, contententes ſtamina eidem ſemper miniſtræſe lini ſtipites, ſed potius concedamus, fuiſſe & eodem linteï nomine antiquis appellatam haud raro telam diverſæ etiam indolis, quamcunque, eodem modo eductis contortisque, utut diſtinctæ originis, filis textam, iisdem adhiberet uſibus conſuetudo hominum communis (b), & linteorum in numerum ſcriptorum rel-

-
- b) "Man hüte ſich, Plinius und ſeine Vorgänger wie Beweiſe des Alters der Linnenweberei in der Gegend, von welcher ſie reden, anzuführen, und darauf den Beweis des Linnenpapiers in ſolcher Gegend zu gründen; denn Plinius hat den Unterſchied zwiſchen dem Lein und den Baumwollenpflanzen nicht genug beſtimmt, und die Geſpinſte von Baumwolle hieſſen von der Aehnlichkeit mit dem Geſpinſte des Leins, bei den Alten auch Leinewand. Da nun ferner die Weberei aus Lein bei den europäiſchen Völkerschaften von alten Zeiten her gemein war, und ſie keine andere kanten: ſo ließe dieſe allen fremden Webereien ihren eigenen Namen. Hieraus entſtehen die Undeutlichkeiten bei den Schriftſtellern, die Anmerkungen über dieſe Sache ge-

lata omnia litterarum monumenta, quæ texturæ cujusdam, linteæ illi forma & usu non admodum dissimilis, servaverit opus, maxime cum de diversarum ageretur rebus gentium, quarum quidem moribus receptum esset textas figuris litterarum ornare tabulas, harum vero telam alia ex alionectere, vel majorum consuetudine, vel regionis, quam incoleret, natura magistra, forte didicerit. Nec enim differentia hæc subiectæ scripto materiæ omnibus, peregrinis minime, commemora-

macht haben. Oesters haben sie das für Lein gehalten, was nur eine Art Baumwolle war. Plinius giebt z. E. von Aegypten vier Gegenden an, wo, wie er meldet, Lein gebaut wurde, indessen ist wohl nicht alles für Leinwand anzunehmen, was er Leinwand nennet." Vid. Vom Papier, und den vor der Erfindung desselben üblich gewesenen Schreibmaschinen, von G. F. WEHRs, 117 Th. p. 129, nota (h). Et recte quidem monitum esse exemplum ostendit unicum hoc Lib. XII. cap. XXI Hist. Nat. "Ejusdem insulæ (Tyli) excelsores suggestu lanigeræ arbores alio modo, quam Serum. His folia infecunda: quæ, ni minora essent, vitium poterant videri. Ferunt cotonei mali amplitudine cucurbitas, quæ maturitate ruptæ ostendunt lanuginis pilas, ex quibus vestes pretioso linteo faciunt. Arbores vocant gosympinos — —" & c. XXII: "luba circa fruticem lanugines esse tradit, linteaque ea Indicis præstantiora." Cfr. etiam quæ pag. 46, nota (d), plurimisque aliis locis habet J. G. I. BREITKOPF in Versuch den Ursprung der Spielkarten, die Einführung des Leinenpapiers, und den Anfang der Holzschneidekunst in Europa zu erforschen, & LEO ALLATIUS Animadvers. in Antiquitatum Etruscarum fragmenta ab Inghirami edita, p. 135.

morationis alicujus instituta huc pertinentia illustrantis auctoribus priscis, observatione ipsius rei nota fuisse videtur, nec, si fuerit, magni in ea rite discernenda momenti argumentum, factum, quod demonstrandum erat, vel confirmans vel infringens, quærere quis potuit. Quid enim ad voluminis formam, in scribendo servatas rationes, cæt., utrum gossypii lanugo, an tenellæ lini fibræ, an cannabis, vel plantæ cujusdam alius fila, in usum textoris conversa fuerint, dummodo constaret, telæ species nullas, ejus, quo linteum referunt, generis, aliam quam hoc tractandi peritiam scribæ flagitare? Stricte nimis de linteo interpretanda igitur cum non sint omnia, quæ in historia librorum occurrunt linteorum, nec anxie quæremus xylinisne semper, an linteis quoque, usi sint tabulis scriptoriis populi, quorum quotidiano in vestimentis usu gossypium maxime, linum raro vel nunquam, ut eorum terris haud sponte proveniens, tereretur, nec contra decernere audebimus, an apud cæteros lini unus in scriptis hujus, de quo disputamus, generis condendis semper valuerit usus. Addendum autem quod erat, panniculi alia, præter gossypinum & linteum, genera, scripturæ campum præbentia antiquæ, novimus nulla.

Occurreret nobis, quid *Serica volumina* (c)? — Hæc autem a gossypinis illis nomine tantum, non re, distincta. Nec enim illius, luxui jam nostro quæ acceptissima est, Serici speciei priscis communem fuisse gentibus usum, ne dum notitiam, satis constat (d), nec Bombycini ipsius antiqui texturas scri-

---

c) Vid. SYMMACHI Epist. XXXIV. Lib. IV.

d) Eam Bombycini generis speciem, e qua opifices hodie sericum ducunt, ante Justiniani tempora incognitam fuisse

scribentibus intersuisse probabili aliqua ratione evinci potest; unde sequitur, Serici speciem, de qua PLINIUS narrat *Hist. Nat. Lib. VI. c. XX (e)*, in voluminum linteorum memoria repetenda solam considerandam esse, a communi parum differentem tela gossypina.

A materiæ parte nulla cum obstat mora, pergendum ad artem examinandam, qua ad litterarum seriem excipiendam conservandamque idonea olim redderetur lini vel similis fere alius plantæ textura. — In dubium quidem vocare nemo potest, quin texta, vocabulorum notis signanda, vel glutine, vel resina, vel cera, vel singulari opificis scientia composita

---

in orbe Romano, illo vero imperante ex India advectam a Monachis quibusdam, auctor est PROCOPIUS, *Bell. Goth. Lib. IV. c. XVII.*

e) — — "Seres, lanicio filiarum nobiles, perfusam aqua depectentes frondium canitiem: unde geminus feminis nostris labor redordiendi fila rursusque texendi. Tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur, ut in publico matrona transluceat." Unde colligit DALECHAMPIUS (nota (t) ad h. l.) "Serica texta quæ ex Seribus adferebantur, quod prescius densata essent, filatim resolvi solita a mulieribus Europæis, & rursus texti, tenuiore ac rariore textura, ut inde scilicet vestes fierent, quæ feminas tegendo nudarent, & per quas in publico totæ tralucerent." Ex HARDUINUS (nota (u)) "Nobiles sunt Serum filuæ, quæ lanicium præbent: sunt enim cuidam arborum generi lanata folia, eaque candida, quæ primum perfunduntur aqua, mox depectuntur: tum ducuntur in fila, ac denique nentur in subtegmina."

quadam materia, tincta illitave, ad raritatem flaminum vel subtegminis spissiore reddendam, utet laxam ejusdem molli-
 tiem firmandam iniquitatemque superficiei lævigandam, obdu-
 cerentur, cum hac neglecta cautela non potuerit non fieri,
 ut disfluentem atramenti vel coloris cujusque inferendi liquo-
 rem bibens inquinaretur tabula; quænam autem materia, sim-
 plex an composita, dura aut fluida, antiquis tantum nota vel
 nostra etiam ætate usitata, illo nomine imprimis commendata
 fuerit, aut num pluribus, iisque multum a se invicem diver-
 sis, paratus rationibus idem valuerit usus, nos, ingenue fa-
 tendum est, omnino latet (f). Quod calculum quidem nemi-
 ni moveat, natura sine dubio ipsa linteï postulante præstruen-
 tem, qua formam litteris retinendis aptam accipiat, artem
 quandam; sed ne nubes captare videamur, abstinendum tamen
 esse censemus a conjecturis, nonnisi ex nostris haustam mori-
 bus explicationem rei offerentibus. Unica, quæ absque in-
 tempestivæ nota proferri forsan poterit licentiæ, e similitudi-
 ne ducenda est scripturæ, orationem commendantis fidei lin-
 teæ, cum vulgari in linteo pictura. Hujus autem, antiquo
 ævo haud admodum frequentis, cum expeditæ adeo non sint
 rationes, ut telam quomodo suis paraverint pictores præci-
 pui, nostra satis indagare valuerit observationis diligentia;
 hinc egressa conjectura, tabellas litterarum linteas aptandi tan-
 gens morem, aliorum vix ducit, quam eo, unde egredien-
 dum nuper diximus ei, qui ratione tantum, naturam linteï re-
 spiciente, duce rem explicet. Nec igitur actum acturi, nec ad
 aliena evagaturi, quæ picturæ tantum antiquæ propius exami-
 nandæ

---

f) Asphalto quidem tincta esse linteæ, in mausoleis reperta
 Ægyptiacis, conjicit CAYLUS, *Recueil d'Antiquités*, T. V.
 pp. 22 & 76; sed conservandæ magis quam ad pictoris
 usum præparandæ telæ inserviisse videtur.

nandæ secum ferat indoles, ad eos, qui huic maxime data opera cuncta ejus illustrarunt, scriptores Lectorem ablegamus (g).

Excipit scribendi modus, qui item in suspenso relictus ab antiquioribus harum rerum enarratoribus, probabili tantum definiendus est calculo. In illo autem disquirendo videndum inprimis est, qua materia quoque instrumento in tabulam translati sint stili characteres. — Oleo contritos picturam antiquam admisisse colores cum existimare vix liceat (h), neque ad eos confugiendum videtur de materia, linteo litteris ornando antiquitus applicata, sollicitis invenienda. Multo minus in carbone, creta, plumbo, rubrica, vel aridis ullis est
B ut

---

g) Ex. gr. **PLINIUM** *Nat. Hist.* Lib. (XXXV, **FR. JUNIUM** *de Pictura veterum*, **G. TURNBULL** *Treatise on ancient Painting*, & **RIEM** *Ueber die Malerei der Alten*.

h) Multa alia ut taceamus scriptorum loca, ad **PLINIUM** Lib. XXXIII c. XL sufficiat animum advertisse, ubi hæc: "Sublini Syrico minium compendii ratio demonstrat. Et alio modo pingentium furto opportunum est, plenos subinde abluentium penicillos. Sidit autem in aqua, constatque furantibus." Quæ ita explicat **HARDUINUS**: "Inter colores, quos pictori dominus præstabat, ut dicitur XXXV. 12, minium fuit, quoniam id perrarum erat. Pictores itaque sæpe ex eo furabantur, repletis penicillis, mox aqua ablutis: veluti alio utendum colore tum fuisset: nam minium statim sedit in aqua: ubi integrum furantibus permanebat. Vel ex hoc loco intelligas, aqua dilui colores solitos ab antiquis, non, uti modo, oleo; nam nec utiles esse possunt, semel oleo subacti neque ex penicillis elui ulla vi aqua possunt."

ut maneamus coloribus, hos firmiter retinendi vim linteo, ut texturæ cuius, negare coacti. Ad aqua igitur dilutos, aut natura jam liquidos, & antiquis moribus & plicatili linteï indole consideratis, fere restringimur colores. Quosnam autem, qua ad pingendum præparatos, quaque ad consistendum redactos, arte, antiquus in linteo scribendi probaverit ritus, iudicatu est difficile. Vicio igitur nobis haud vertatur, speramus, si certi, quod in his sit, animo concipere non valentes notionem, a vero haud admodum saltem absonam tulerimus sententiam, primas in linteo scriptura distinguendo deferentem atramento, s. nigro illi, cujus ad alia quoque scribenda vulgaris maxime erat usus volumina, colori, qui quibus modis e fuligine, fieret, gummi admixto, interdum etiam aceto affuso, docent VITRUVIUS, PLINIUS atque DIOSCORIDES (i). Nec tamen repugnabimus iis, qui minio, vel aliis insignioris pulcritudinis coloribus, locum cum atramento communem hic, ut in charta membranisque pingendis, postulaverint, dummodo parce extra titulorum, capitum & nominum propriorum ornatum jus horum extendatur. — Hæc de materia, qua libri scriberentur linteï. Quod autem ad instrumentum pertinet, quo fieret, summo jure contendere nobis videtur, *Penicillo* tribuendas esse notas omnes linteo olim traditas. Quod datum etiam nobis a nullo non iri confidimus, cætera quibus scriberent antiqui non ignorante instrumenta. De *Stilo* enim s. *Graphio* non est ut loquamur, cum inter omnes convenit, hujus nonnisi vel in duriori materia litterarum ductu exaranda, vel in tabellis, cera illitis, perferibendis, obtinuisse usum. *Calamum* vero, s. *Arundinem*, si quæras, ejus quidem auxilio

---

i) Cfr. VITRUVIUS *De Archit.* Lib. VII. c. X. PLINIUS *Hist. Nat.* Lib. XXXV. c. XXV, & DIOSCORIDES *Mat. Med.* Lib. I. c. XCIV & Lib. V. c. ult.

hio locum fuisse concedimus non in folis membranis & charta inscribenda papyracea, sed in alia quoque materia litterarum notis, liquido distinctis colore, signanda, quæcunque non solum infusum reciperet humorem, sed nullas etiam festinatio ineptas manui obiceret scribendi moras. Quod tamen de linteo an valeat dubitamus. Quacunque perlitum obductumque tegentis crassitudine lymphæ, quocunque peritiæ studio duratum, rasum, lævigatum fuerit, perpolitam tamen in eo nunquam deprehendes lævitatæ facilitatem, quæ dissipidis non retardans arundinis acumen, nec nimis grave, nec ineptum & deforme scribendi faciat opus. Penna igitur linteam nostratium tabulam pingere annis, repugnante superficie asperitate lento vix poteris testudinis gradu opus expedire. Nec a Penna multum abludit Calamus veterum. Intempestivi igitur non accusabimur, speramus, iudicii, Penicillo concedentes quas ferre non potuerunt nec Stilus, nec Calamus, partes (k). Concinit nobiscum non tantum linteorum librorum, in plurimis cum pictorum tabulis conveniens, forma, æqualem suadens

B 2

dens

k) Consentit nobiscum CAYLUS, L. c. T. V. p. 76 sq. de fascia judicans Ægyptiaca: "*L'écriture est formée par une très belle main, qui doit avoir fait usage d'un pinceau. La canne & toutes les especes de roseau ne pourroient former des contours deliés & renfés avec autant de finesse & de precision que ces caracteres en presentent: ce qu'il y a d'assuré, & ce qui est fondé sur l'experience que j'en ai faite, c'est qu'on ne peut les bien imiter que par le moyen du pinceau.*" Consentire etiam eruditorum alios collegimus e Nouveau Traité de Diplomatie T. I. pag. 539, ubi statuitur: "*Au jugement de quelques gens de lettres, l'écriture des livres de linge, si celebre chez les Romains, n'étoit pas peinte avec le calamus, mais avec le pinceau.*"

dens utriusque opificii elaborandi rationem, cum vel apud nos nullo alio quam penicillo utantur pictores instrumento, ubi inscriptione quadam ornanda sint artis eorum monumenta, sed etiam usus scribendi ipse posterioris ætatis (l), inprimis hodiernus Sinarum, penicillo tantum quidquid atramento quoque vel nigredine eorum scribendum sit in chartam referentium (m),

§. 2.

Librorum nomine digna volumina examini subjicientes lintea, horum nec late patentem, nec admodum frequentem fuisse usum, judicemus, necesse est; litteris vero in linteo cogitata sua persequendi mos artis his cum includendus non sit limitibus, ad gentes, quarumcunque vel Historia, vel adhuc servata quædam monumenta, memoriam scriptorum consecraverint quorundam linteorum, discurrendum nobis visum est, quamvis vel in universon sit fatendum, vulgari satis more receptum nunquam, nec alicubi gentium, fuisse operationis humanæ in linteo condendi institutum. Ex antiquissimis autem promanavit temporibus (n), quare eorum ducat gens, annosa vetustate veneranda, *Ægyptiorum*.

Hæc

---

l) "Les Empereurs Grecs se sont servis du pinceau pour souscrire." *Traité de dipl.* l. c.

m) Cfr. NIC. TRIGAULTIUS *Exped. Sin.* Lib. I. c. IV. & *Description de la Chine*, par le P. DU HALDE, T. II. pag. 299.

n) Male vero, Trojani excidii memoria priorem asserens in linteo scribendi morem, WAHL, in *Versuch einer allgemeinen Geschichte der Litteratur*, 1. Th, pag. 81, rem